LUMÍR ČMERDA

(NEJEN) RELIÉFY A ILUSTRACE

JAKUB IVÁNEK – SVATAVA URBANOVÁ

Jakub Ivánek – Svatava Urbanová

Lumír Čmerda – (nejen) reliéfy a ilustrace

Vydala Ostravská univerzita, Dvořákova 7, 701 03 Ostrava v roce 2017

Vydání první

Náklad 400 ks

Redakce Jakub Ivánek

Sazba Václav Štěpán

Obálku s použitím fotografie kresebného návrhu a reliéfu *Amfora* vytvořil Jakub Ivánek

Fotografie Jiří Žižka aj.

Překlad do anglického jazyka David Livingstone

Tisk a vazba fronte, s. r. o., Sezemice

ISBN 978-80-7464-935-6

Informace o nabídce titulů vydaných Ostravskou univerzitou naleznete na adrese:
http://knihkupectvi.osu.cz

Obsah

9 Na začátek

13 Kalendárium

17 Výstavy, zastoupení ve sbírkách, ocenění a členství ve skupinách

23 Na slovo s autorem

41 Dřevěné reliéfy a další realizace Lumíra Čmerdy pro architekturu

123 Soupis realizací pro architekturu

134 Vzpomínka na architekty (především na Evžena Kubu)

137 Knižní ilustrace Lumíra Čmerdy (slovem a obrazem)

205 Soupis knižních ilustrací

211 Summary: Lumír Čmerda – (not only) Reliefs and Illustrations

Historie ženského vlasu, 1967, olej na plátně, 120 × 120 cm

Na začátek

Čtenáři se dostává do rukou kniha představující slovem i obrazem dílo výtvarníka Lumíra Čmerdy, jednoho z českých umělců patřících do šťastné generace 60. let 20. století, která zažila rozhodný převrat na poli českého umění, navázala na avantgardní tendence umění předválečného a doháněla krok s vývojem světového umění po nucené odmlce ve 40. a 50. letech. Většina Čmerdových souputníků studovala na výtvarných školách v 50. letech, silně prodchnutých společensky angažovaným uměním socialistického realismu. Tato poloha se však Lumíra Čmerdy nikdy nedotkla, už proto, že byl na rozdíl od nich studentem Husovy bohoslovecké fakulty a domníval se, že bude následně vykonávat povolání faráře Církve československé husitské. Rozhodnutí stát se výtvarníkem přišlo až později, v souvislosti s tím, když mu tehdejší poměry neumožnily dále kráčet cestou duchovního. K umění tedy přišel jako samouk. Kreslil a maloval odjakživa, bez toho aniž by jeho tvůrčí úsilí formovala některá persona daného oboru. Dokonce, i když na přelomu 50. a 60. let začal docházet na večerní výtvarné kurzy Lidové školy umění a setkal se s řadou tehdy profilujících se umělců ostravského regionu v pozici učitelů, jeho styl zůstal na jejich tvorbě víceméně nezávislý. Zanícením pro tvorbu se však rychle zdokonaloval a během 60. let dosáhl již významných úspěchů doma i v zahraničí. Doba 60. let byla autodidaktům poměrně nakloněna, přesto se málokdo dostal jen díky svému umu tak daleko, že byl požádán, aby vstoupil do prestižní skupiny umělců, jakou byla tehdy na Ostravsku Tvůrčí skupina Kontrast, a později se stal i bez oficiálního výtvarného vzdělání dokonce členem Svazu československých výtvarných umělců.

V 60. letech Čmerda tvořil a vystavoval převážně grafiky a olejomalby. Zatímco první považuje dodnes sám autor (oprávněně) za jeden z vrcholů své tvorby, malbu docela brzy hodil přes palubu, aby uvolnila místo jiným láskám. Tou zřejmě největší byla ilustrace knih, zvlášť pro děti a mládež. Ovšem, jak by zřejmě řekl sám Čmerda, Boží záměr byl jiný. Od poloviny 60. let se postupně začal prosazovat v práci se dřevem, které využíval především k tvorbě reliéfů. Nelze tu nepřipomenout zjevnou blízkost sekání dřevěného reliéfu s rytím do dřeva jako grafickou technikou, kterou tehdy již bravurně ovládal. Šlo tedy jen o další postup ve výtvarných schopnostech autora. Tvorbě Čmerdy tato činnost dominovala až do doby kolem roku 1989. Ostatně, dalo se jejím prostřednictvím (pokud byly zakázky) také dobře uživit, což pro výtvarníka režimem ne příliš milovaného bylo v době „normalizace“ devízou.

Láska k ilustraci ovšem nikdy nepolevila. Tu a tam získával (zvlášť od známých, kterých měl Čmerda vždy dost) zakázky na ilustrování knih. Zájem o ilustraci se u něj pochopitelně zvětšil v 90. letech, kdy se prakticky ztratily zakázky na reliéfy pro architekturu, zatímco vydávání knih se naopak uvolnilo z dřívějších pout kulturní politiky minulého režimu. Na ilustracích pracuje Čmerda stále, ačkoli jejich uplatnění v tištěných knihách je už v dnešní době nových médií velmi složité. Kresby, které dnes představují hlavní tvůrčí činnost autora, tak často končí v šuplících, což je vzhledem k jejich osobitosti zajisté škoda. Tu a tam se najdou prostředky alespoň na vydání vlastních publikací, jakými byly např. *Slovo a obraz* (2010) či *Tady jsme doma* (2014).

Předložená kniha si vzala za úkol představit, jak se Čmerdova tvorba vyvíjela v průběhu doby, od 60. let 20. století do současnosti. Soustředí se přednostně na ony dvě oblasti, kterým se Čmerda věnoval především – realizace pro architekturu (zejména reliéfy) a ilustrace pro knihy. Na dvě odborné studie tohoto zaměření navazují soupisy těchto realizací a ilustrací. Tu a tam se předložené texty dotýkají obecnějších otázek stylu, který Čmerda uplatňoval i v rámci jiných technik. Kniha je doplněna bohatým obrazovým materiálem, který se snaží ilustrovat pokud možno vše, o čem texty hovoří. Představení autora, jeho celkové tvorby a životních peripetií najde čtenář v úvodní části knihy – v malém kalendáriu a rozsáhlejším rozhovoru, který vznikl sice o několik let dříve, ale to mu neubírá nic na jeho výstižnosti a informativnosti. Přítomen je samozřejmě i soupis realizovaných výstav autora, zastoupení jeho díla ve sbírkách a získaná ocenění. Seznam citovaných i doporučených pramenů a literatury uvádíme přímo za studiemi. Zdrojů, které referují přímo o Čmerdově díle, není příliš – tento stav se ostatně pokouší změnit i tato kniha. I proto jsme nakonec rezignovali na zařazení závěrečného přehledu literatury o autorovi a zůstáváme u těch, které čtenář nalezne přímo za dvěma hlavními kapitolami. Velkou pomocí se v případě realizací pro architekturu staly archivní prameny, jejichž přesné citování však v tuto chvíli prakticky není možné. Větší část faktografických údajů totiž pochází z materiálů Díla, podniku Českého fondu výtvarných umění, konkrétně jeho oblastního střediska v Ostravě. Tento fond je v současné době uložen v Zemském archivu v Opavě a je teprve pořádán, tudíž ani zápisové knihy uměleckých komisí, ani složky dokumentace k jednotlivým realizacím dosud nemají svá evidenční čísla. Pochopitelně je tomu podobně v případě soukromého archivu (a vzpomínek) samotného autora.

Tělesná výchova,
Schola ludus, 1970,
perokresba, 30 × 19 cm

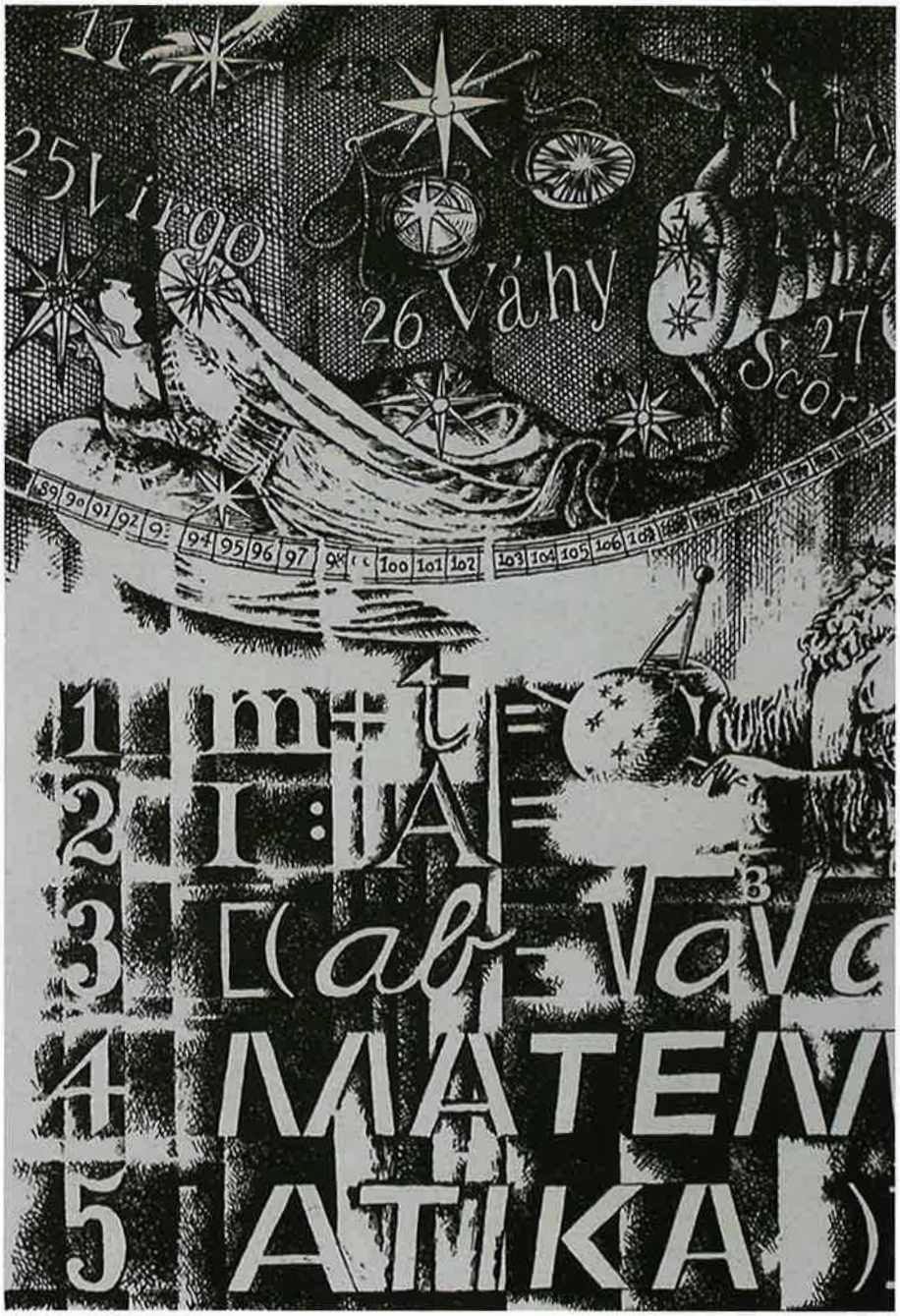

Matematika, Schola ludus, 1970, perokresba, 30 × 19 cm

Kalendárium

1930	13. listopadu narozen v Plzni
1942	začátek studia na Vančurově reálném gymnáziu v Praze 5
1950	maturita na gymnáziu
	začátek studia na Husově československé bohoslovecké fakultě v Praze
1954	absolvování teologických studií a vysvěcení na kněze
	svatba s kolegyní z ročníku Irenou Konečnou
	stěhování do Vratimova, kde se manželka stala farářkou tamního sboru
	zaměstnán jako dělník u Pozemních staveb Gottwaldov
	1. listopadu nástup na vojenskou službu u pomocných technických praporů v karvinských uhelných dolech
1956	na jaře těžká angína vedoucí k návratu do civilu
	od 1. září farářem v Ostravě-Hrabůvce
1957	na jaře přeložen na faru do Frýdku-Místku
1961	1. cena ve výtvarné soutěži Vítkovických železáren Klementa Gottwalda za cyklus grafických listů
	člen Skupiny mladých a účast na jejich první výstavě v ostravském Domě kultury
1962	přeložen na faru do Českého Těšína
1963	zbaven státního souhlasu k výkonu duchovenského povolání
	1. listopadu se stává propagačním výtvarníkem Parku kultury a oddechu na Černé louce v Ostravě

1964	členem Tvůrčí skupiny Kontrast
1965	účast na výstavách Kontrastu v Brně a Praze
	kandidát Svazu československých výtvarných umělců
1966	začátek dlouholeté spolupráce s architektem Evženem Kubou
1967	od 1. ledna pracovník oddělení plánování Útvaru hlavního architekta města Ostravy
	člen Svazu československých výtvarných umělců
1968	srpnová okupace Československa vedoucí k proměnám politické i kulturní sféry
1969	praktický zánik Tvůrčí skupiny Kontrast po smrti Rudolfa Prokopa
1970	úspěšný konkurz na spirituála Husovy československé bohoslovecké fakulty, avšak nastupující „normalizace“ znemožnila Čmerdovo přijetí
	k 31. prosinci propuštěn ze zaměstnání na Útvaru hlavního architekta města Ostravy
1971	od 1. ledna umělcem ve svobodném povolání
1973	stěhování do Prahy
1982	velká výstava reliéfů v Nové síni v Praze
1999	člen rady starších náboženské obce Církve československé husitské v Praze na Starém Městě
2004	od 15. března farář u sv. Mikuláše v Praze na Starém Městě
2010	31. prosince opouští místo faráře
2011	od 15. ledna externím duchovním při Diecézní radě v Bratislavě
2013	30. listopadu definitivní odchod do důchodu

Lumír Čmerda a manželka Irena s právě pokřtěnou dcerou (1955)

Lumír Čmerda s manželkou, Coventry (1968)

Manželé Čmerdovi na zahradě (2000)

Lumír Čmerda v ateliéru (foto Jiří Benák, 2017)

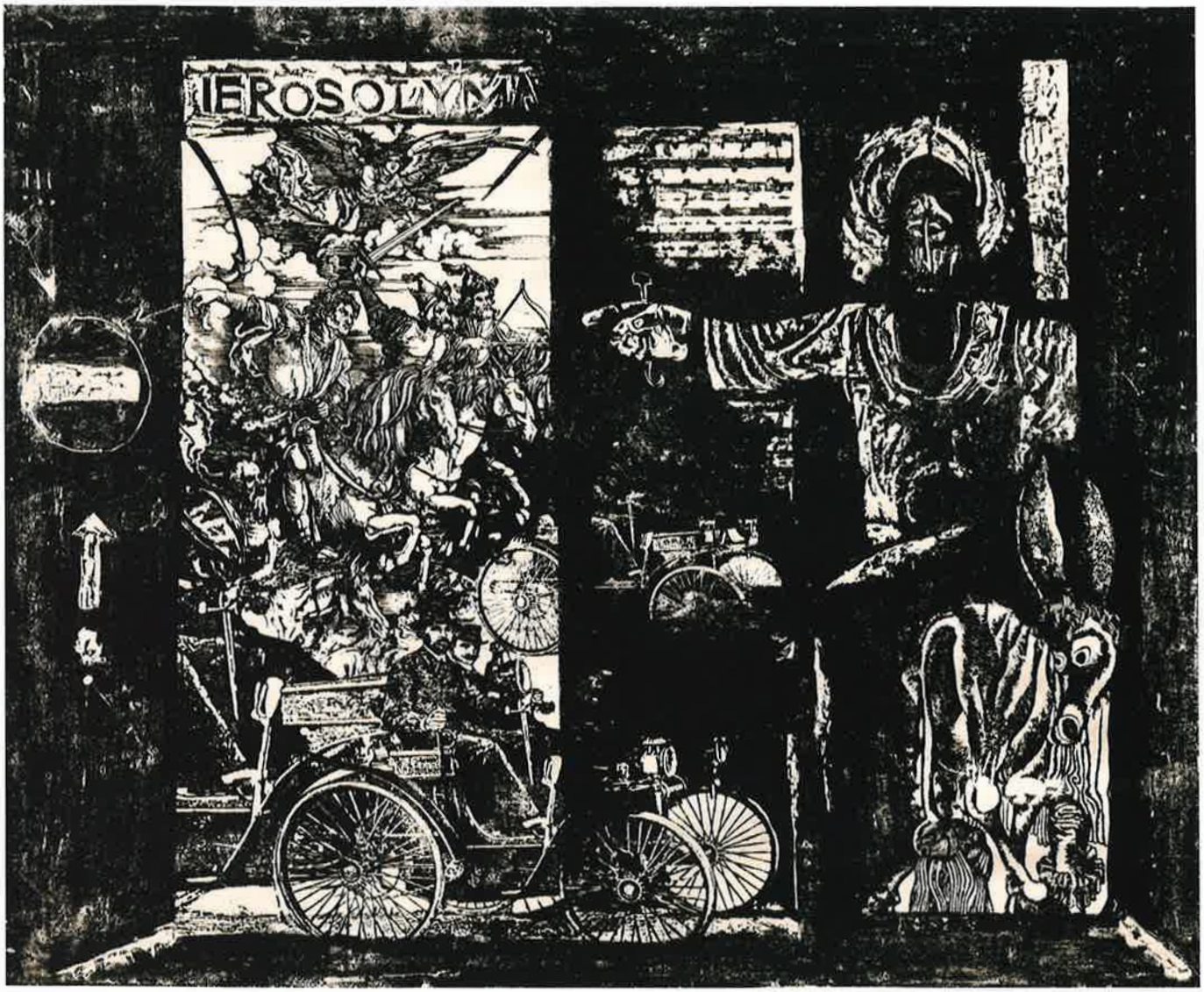

Vjezd do Jeruzaléma, grafika z cyklu **Pop-pašije**, 1967, litografie, 58 × 46 cm

Výstavy

Samostatné

1967 **Grafika Lumíra Čmerdy**, Výstavní síň Městského muzea, Moravská Třebová, 8.–23. červenec 1967 (grafiky, pastely)

1970 **Lumír Čmerda. Grafika**, Černobílá galerie, Uherský Brod, 3.–26. duben 1970 (grafiky)

1982 **Dřevěné reliéfy Lumíra Čmerdy**, Nová síň, Praha, 7. duben – 2. květen 1982 (dřevěné reliéfy)

1990 **Lumír Čmerda. Grafika a ilustrace**, Výstavní síň Centrum, Havířov, 27. duben – 12. květen 1990 (grafiky a pastely)

Výstava pastelů a litografií, Divadlo hudby, Praha (pastely, litografie *Praha A–Ω*)

2011 **Výstava pastelů a kreseb**, City café gallery Bratislava, 6. říjen – 15. listopad 2011

2013 **Výstava pastelů**, Železničné muzeum Bratislava, od 3. července 2013

Kolektivní

1961 **I. výstava mladých**, Dům kultury VŽKG, Ostrava (olejomalby)

Výstava vítězů výtvarné soutěže Vítkovických železáren, Ostrava (1. cena)

1962 **II. výstava mladých**, Dům kultury VŽKG, Ostrava (grafiky)

1963 **II. přehlídka umělecké tvorby Severomoravského kraje**, Krajské vlastivědné muzeum Olomouc, 20. říjen — 10. listopad 1963 (grafiky)

Výstava kresby, Ostrava (grafiky)

1964 **III. výstava mladých**, Dům umění, Ostrava (pastely)

1965 **Svaz československých výtvarných umělců v Ostravě**, Dům umění v Ostravě, leden–únor 1965 (olejomalby)

Tvůrčí skupina Kontrast Ostrava, Dům pánů z Kunštátu, Brno (grafiky)

Výstava tvůrčí skupiny Kontrast, Galerie Československý spisovatel, Praha, 11. červen – 4. červenec 1965 (grafiky)

Złote Grono II, Galeria sztuki, Zielona Góra, Polsko (strukturovaná olejomalba)

Prodejní výstava Díla, Galerie Dílo, Havířov (pastely)

Trh pod plachtou, prodejní výstava výtvarníků do 35 let, Praha 1—Galerie Platýz

1966 **Lumír Čmerda – Vratislav Varmuža – Lucie Roseová**, Galerie Kuří rynek (ČFVU Dílo), Ostrava, 9. únor – 2. březen 1966 (olejomalby)

Výtvarná fronta severní Moravy, Krajská galerie Ostrava, 20. září – 16. říjen 1966 (olejomalby)

Výstava grafiky a kreseb, Galerie mladých (Mánes), Praha (grafiky)

Výstava moravské grafiky, Brno (grafiky)

1967 **Lumír Čmerda – Jiří Myszak**, Frenštát pod Radhoštěm (grafiky, pastely, olejomalby)

Lumír Čmerda – Jiří Myszak, Park kultury a oddechu města Ostravy (grafiky, olejomalby)

1968 **Lumír Čmerda – Jiří Myszak**, Dům umění, Oblastní galerie Olomouc, 15. červen – 11. srpen (grafiky, pastely, olejomalby)

Tendenzen. Ausstellung tschechoslowakischer Künstler, Orangerie, Eisenstadt, Rakousko, 12. říjen – 3. listopad 1968 (grafiky)

1969 **Tendenser. Tjeckisk konst idag**, Landskrona konsthall, Landskrona, Švédsko, 12. leden – 9. únor 1969 (olejomalby)

Incontro con i grafici cecoslovacchi, Sla della Magnifica Comunità, Este, Itálie, 5.–26. říjen 1969 (grafiky)

1988 **Salón pražských výtvarných umělců 1988**, Park kultury a oddechu Julia Fučíka, Praha, 8. červenec – 7. srpen 1988 (reliéf *Praha termomechanická*)

1996 **Kresby a obrazy Lumíra Čmerdy a Jany Wienerové**, Chrám církve československé husitské u sv. Mikuláše, Praha, od 1. prosince 1996 (pastely)

1997 **Výstava dražených děl aukce výtvarného umění ve prospěch oblastí postižených záplavami**, Karolinum, Praha, 1. září – 5. září 1997 (pastel *Silný anděl*)

1999 **Obrazy Lumíra Čmerdy a keramika Ireny Štěpánové**, Muzeum okresu Benešov, zámek Vlašim, 2. říjen – 1. listopad 1999 (akryl – cyklus *Apokalypsy*)

Fotografie z výstavy reliéfů Lumíra Čmerdy v Nové síni v Praze roku 1982, archiv Lumíra Čmerdy

Na slovo s autorem

Rozhovor Jakuba Ivánka s Lumírem Čmerdou z roku 2014, otištěný v periodiku *Krásná Ostrava*.

Pane Čmerdo, nejste původem Ostravák. Co Vás kdysi do Ostravy přivedlo?

Ihned po dokončení studií na Husově teologické fakultě jsem se oženil se svou spolužačkou. Tehdy platilo něco, co si dnešní mladí lidé nedovedou ani představit – úřady vždy samy rozhodly o příslušném umístění absolventů vysokých škol. Moje žena, pocházející z jihomoravského Kyjova, byla ustanovena na první farářské místo do Vratimova u Ostravy. Tak jsem se i já ocitl ve Slezsku. Absolventi teologických fakult tehdy nesměli být před nástupem základní vojenské služby jmenováni na faru. Proto jsem sám nenastoupil na žádnou faru, ale jako brigádník u Pozemních staveb Gottwaldov jsem ve Vratimově po tři měsíce kopal základy k další bytové výstavbě. Protože jsem byl odveden v Kyjově, musel jsem tam i rukovat. Bylo snad trochu úsměvnou hříčkou osudu, že jsem během čtyřiadvaceti hodin absolvoval cestu vlakem z Ostravy přes Kyjov, abych skončil na nádraží v Karviné. Vojenští páni mne totiž, zřejmě jako nebezpečného ideologického diverzanta, poslali k „černým baronům".

Standa (MUDr. Stanislav Grof), 1960, linoryt, 14 × 9 cm

Znamená to tedy, že jste strávil vojnu v dolech? A co následovalo ?

Vojnu jsem si odkroutil opravdu celou na karvinských šachtách. První rok na dole Mír, druhý na šachtě Doubrava. Již během prvního měsíce zahynuli pod závalem dva vojáci od naší roty. Byl to děsivý zážitek. Poprvé jsem byl postaven před skutečnost, že někdo, s nímž jsem jeden den seděl v jídelně u stolu, byl druhý den definitivně pryč. Byly však i mnohem příjemnější skutečnosti. Občas jsem donesl pár kreseb do závodního časopisu *Hlas míru*, vydávaného mladým ostravským novinářem Lubošem Calábkem.

S ním jsem se pak přátelil po celou dobu své ostravské existence. Konec mé vojančiny byl neslavný. Na jaře roku 1956 jsem onemocněl angínou. Útvarový zdravotník byl v civilu veterinář a podle toho také léčil. Na moji angínu se mu zdála dostatečnou jediná injekce penicilinu. Revmatickou horečkou mi otekly všechny klouby a já skončil v posádkové nemocnici. Z ní mne po třech měsících propustili s postiženým srdcem předčasně do civilu. Tak jsem se konečně mohl věnovat zaměstnání, pro něž jsem absolvoval vysokou školu – 1. září 1956 jsem nastoupil svoje první farářské místo v Ostravě-Hrabůvce. Pobyt na šachtě mi dal do života jednu velice důležitou devizu – zjistil jsem, že se v nejhorším dokážu uživit i těžkou prací vlastních rukou.

Jako farář jste ale neměl působit dlouho. Co se stalo, že jste změnil zaměstnání?

Po jednoročním působení v Hrabůvce jsem byl na jaře 1957 přeložen do Frýdku-Místku. Velká změna v mém farářském životě však nastala až po několika letech, když byl novým biskupem zvolen na přání státních orgánů člověk režimu velmi oddaný (po listopadu 1989 se prokázalo, co jsme tušili už při jeho dosazení – byl tajným agentem Státní bezpečnosti až do konce bolševické diktatury). Jeho nástupem nastaly mladým duchovním chmurné časy. Překládal nás z fary na faru, např. mne do Českého Těšína, nejdál co to šlo. Na každé schůzi o nás mluvil jako o skrytých nenávistných nepřátelích socialistického zřízení a každou chvíli jsme se museli zodpovídat církevním tajemníkům (důstojníci tajné policie). Neustálý nátlak účinně drásal naše nervy. Proto jsem při jedné cestě do Prahy vyhledal bývalého spolužáka z gymnázia, psychiatra Stanislava Grofa. Ten mi sdělil, že mám v podstatě tři možnosti: Buď ze zaměstnání co nejdřív odejdu, nebo se upnu k nějakému silnému koníčku (připomněl mi, jak jsem ve škole skvěle kreslil), anebo neudělám nic a skončím brzo v blázinci. Tak jsem volil číslo dvě. Přihlásil jsem se do výtvarného kroužku a večerního kurzu Lidové školy umění. Veliké zaujetí kresbou a malbou mi sice přineslo značné psychické uklidnění, moje farářské místo však nezachránilo. Na základě udání z pobuřování mi krajský církevní tajemník na podzim 1963 odňal státní souhlas, který byl za komunistů nezbytný pro výkon farářského povolání. Tak došlo na moji předtuchu, že se budu živit svýma rukama.

ČMERDA, Lumír – IVÁNEK, Jakub: Pořád jsme „lapkové“.
S farářem a výtvarníkem Lumírem Čmerdou rozmlouval Jakub Ivánek. *Krásná Ostrava* 3/2014, s. 14–22.

Pro duchovního skutečně těžká doba – přešel jste tedy na čas na výtvarnou dráhu a stal se propagačním výtvarníkem Parku kultury a oddechu na Černé louce. Když vzpomenete na tohle zaměstnání, byla pro Vás 60. léta v Ostravě přece jen v něčem šťastným obdobím?

Mým pokusem o překonání tíživého nervového napětí bylo „malování". Přihlásil jsem se do výtvarného kroužku závodního klubu Vratimovských papíren, který vedl významný ostravský malíř Josef Šrámek. Zásady klasické kompozice, jak nám je přednášel i prakticky předváděl, se snažím dodržovat dodnes. Rovněž docházení do večerního kurzu Lidové školy umění na Fifejdách neslo své plody. Našimi učiteli byli čerství absolventi vysokých škol: Radim Kuchař, Václav Beránek, Jaroslav Rusek, Otto Cienciala, Zdeněk Kučera a Jaroslav Kapec (čili nastupující generace ostravských výtvarných umělců). Svými učiteli jsem byl tak nakažen touhou po tvořivé práci, že jsem ve svém volném čase vytvářel kresby, obrazy a grafické listy skoro jako na běžícím pásu. Přesto bylo pro mnohé ostravské výtvarníky překvapením, že jsem se já, farář, tedy amatér, stal v roce 1961 jedním z držitelů první ceny ve výtvarné soutěži vypsané hutním koncernem Vítkovických železáren Klementa Gottwalda.

Stavbaři, vítězná prémie ceny Vítkovických železáren Klementa Gottwalda, dřevořez, 40 × 22 cm, 1961

Zvláštní předěl v mém životě znamenal příchod mého bývalého spolužáka ze smíchovského gymnázia Oldřicha Lindauera do ostravské opery, kde byl angažován jako sólista. Olda se stal častým hostem naší vratimovské fary. Při jedné jeho návštěvě jsem jej pozval do místní sokolovny, kterou jsem vyzdobil pro šibřinky deseti rozměrnými temperovými obrazy. Oldu výzdoba tak zaujala, že do sokolovny pozval snad celou ostravskou operu. Jeden z návštěvníků, nový náměstek ředitele Parku kultury a oddechu (kam tehdy přešel právě z ostravské opery), u mne objednal návrh plakátu na Den horníků 1962.

Výzdoba vratimovské sokolovny pro šibřinky, 1961, tempera, 200 × 300 cm, foto archiv L. Čmerdy

Prostředí na šachtě jsem důvěrně poznal jako „pétépák". Odvážil jsem se celkem neobvyklé kompozice – v horní části návrhu jsem nakreslil lanka s fáracími botami (tak jak to bývalo obvyklé v havířských šatnách), jen na jedno lanko jsem místo bagančat namaloval rozvitou stolistou růži. Návrh byl skutečně realizován a plakát vzbudil značnou pozornost a uznání. To vše se mi velice hodilo už další rok. Když mne totiž státní orgány vyhodily z farářského zaměstnání, byl jsem bez problémů a hlavně bez nutnosti předložit kádrový posudek ihned přijat od 1. listopadu 1963 do grafické dílny ostravského Parku kultury a oddechu. – Na otázku, jaká byla pro mne 60. léta v Ostravě, mohu tedy odpovědět jediným přídavným jménem – skvělá! Toto období bylo zřejmě nejdůležitější v mém životě. Přestal jsem být kněz – profesionální křesťan – a stal se ze mne laik – profesionální výtvarník.

Beránek, Rusek, Cienciala, Kučera, Kapec… Tito Vaši učitelé se přece brzy stali Vašimi kolegy, když jste vstoupil do Tvůrčí skupiny Kontrast. Můžete říci něco ke svému působení v této partě moderních, progresivních výtvarníků, která udávala v 60. letech směr vývoji umění na Ostravsku?

Po úspěchu ve výtvarné soutěži Vítkovických železáren roku 1961 a v souvislosti s docházením do večerního kurzu mi dr. Petr Holý a malíř Rudolf Prokop nabídli, abych vstoupil k nim do právě zakládané Tvůrčí skupiny Kontrast Ostrava. Mému vstupu do Kontrastu předcházela zajímavá a na tehdejší dobu naprosto příznačná předehra: Naši učitelé v Lidové škole umění několik z nás mladých upozornili na možnost stát se členem skupiny mladých výtvarníků při Okresním výboru Československého svazu mládeže. Pokud si po těch více než padesáti letech vzpomínám, sešla se v té „partě" celá řada výtvarníků, kteří se později významně uplatnili v kulturním životě Ostravy. Členy se tehdy stali již zmínění Beránek, Rusek, Kučera, Cienciala, dále scénografové Luboš Hrůza z Bezruče a Karel Haruda z Divadla Zdeňka Nejedlého, malíři Milan Sháněl, Petr Barč a Veronika Flaková, malíř a sochař Vratislav Žídek (bratr národního umělce Iva), který měl v té době tuším zakázaný pobyt v Praze, a rámař Rudolf Kouba.

Celou akci organizoval sochař Miroslav Rybička, který se mi později svěřil, že založení skupiny mladých byla podmínka, po jejímž splnění byl Okresní výbor Československého svazu mládeže ochoten Mirkovi vydat souhlas s jeho studijní cestou do Paříže. – To, co bylo v počátku míněno jako administrativní „čárka" v diáři jakéhosi svazáckého funkcionáře, projevilo kupodivu dostatek vlastní touhy po smysluplné činnosti. Pokud mne paměť neklame, skupina mladých uskutečnila tři výstavy svých členů, tu první v přízemí Domu kultury Vítkovických železáren, tu třetí již v Domě umění. Byl jsem přítomen, když se ještě před zahájením naší první výstavy na díla přišli podívat Petr Holý, Ruda Prokop, Ota Schindler a Bedřich Tkazcyk. Myslím si, že právě v těch dnech se rodil záměr vytvořit tvůrčí skupinu, která by v budoucnu mohla být kontrastem k poměrům v tehdejší krajské pobočce Svazu československých výtvarných umělců.

Vnímali jste už tehdy, že je Kontrast zásadní výtvarnou skupinou v regionu?

Jaké byly představy o jeho smyslu a významu v hlavách zakladatelů – teoretika Petra Holého, malířů Rudolfa Prokopa, Bedřicha Tkaczyka, Oty Schindlera a sochaře Jiřího Myszaka – to nevím, a nevěděl jsem to ani tenkrát. Časem mi pochopitelně došlo, že kromě jiného usiloval Kontrast o výrazné zastoupení ve vedení krajské pobočky a v příslušných komisích Českého fondu výtvarných umění, v nichž se rozhodovalo o výtvarných zakázkách. Cestou k těmto cílům však nebyly žádné intriky s požehnáním stranických orgánů. „Vedení" Kontrastu nás „hecovalo" k usilovné tvorbě, a kvůli tomu jsme vedli bouřlivé debaty. Naše skupina vyvíjela značnou výstavnickou aktivitu. Nejen že jsme jako jednotlivci vystavovali v ostravském Díle na Kuřím rynku (já jsem tam vystavoval s malířkou Lucií Roseovou a dalším, novým členem Kontrastu keramikem Vratislavem Varmužou), ale naše ambice mířily i mimo hranice města. V roce 1965 uspořádal Kontrast výstavu v Domě pánů z Kunštátu v Brně a v Galerii Československého spisovatele na Národní třídě v Praze. Ruda Prokop jako člen Ústředního výboru Svazu československých výtvarných umělců dovedl tyto výstavy zužitkovat i organizačně – právě po těchto výstavách bylo několik členů Kontrastu přijato nejdřív za kandidáty, později za řádné členy Svazu. (To byl i můj případ, za kandidáta jsem byl přijat v roce 1965, za člena 1967.) Přijetím nových členů z řad Kontrastu se výrazně změnil poměr sil v krajské pobočce – „mladí" získali většinu v krajském výboru a obsadili i dostatečná místa ve fondových komisích.

Že dosavadní „funkcionáři“ (většinou věrní soudruzi) nejásali, lze si snadno domyslet. Kontrast však nepředstavoval pouze sílu „administrativní“. Byl silný svou tvůrčí produkcí a prezentací i mimo Ostravu.

Na která ostravská přátelství z těch výtvarných nejraději vzpomínáte?

Obecně – skutečná přátelství jsou mezi výtvarníky velice vzácná, vždyť jsou si na trhu s uměním vlastně konkurenty. I proto byla skupina Kontrast skutečně kontrastem proti vztahům v ostravské pobočce Svazu. Mezi námi všemi byly vztahy opravdu kamarádské, byť naše diskuze si často nebrala žádné servítky, obzvlášť když jsme byli v hospodě trochu déle. Nevím, koho bych jmenoval přednostně, přesto však mi byli někteří členové Kontrastu mnohem bližší. Přátelství mne pojilo s architekty Evženem Tošenovským a Honzou Palkovským, velké přátelství mne pak dodnes pojí s architekty Evženem Kubou, Radimem Ulmannem a Broňou Firlou. Značný dojem na mne učinily grafické listy tehdy přistoupivšího nového člena Eduarda Ovčáčka. Hodně jsem se přátelil s Vráťou Žídkem, Vráťou Varmužou a Rudou Valentou i s čerstvě vystudovavším kunsthistorikem Rudou Koubou (bývalým rámařem v dílnách Českého fondu výtvarných umění). – Velmi pozorně jsem sledoval tvorbu svých kolegů, konečně pořád jsme připravovali nějakou tuzemskou i zahraniční výstavu. Ale přímý vzor jsem v nich nehledal, jen si pamatuji kuse některé zajímavé sentence. Tak Jarda Rusek nám ještě v Lidovce vštěpoval do hlavy, že vrcholem výtvarného projevu je přesná, jediná linka, která ve výtvarném umění rozhoduje úplně o všem, dokonce i v sochařině. Také si pamatuji výrok pana Tkazcyka, že malba je věcí citu a ruky, nikoli oka. Pokud jsem byl ve svém díle přece jen něčím ovlivněn, pak to bylo staroegyptské sochařství (snad to lze pozorovat na mých dřevěných reliéfech), z osobností Albrecht Dürer, Robert Rauschenberg a z českých současníků Adolf Born.

Vaše působení v Ostravě ale nesouvisí jen s Parkem kultury a oddechu a Tvůrčí skupinou Kontrast. Kde jste ještě stihl před odchodem z Ostravy působit?

Vidím to jako dnes – když jsem jednou koncem roku 1966 přicházel do kanceláře výtvarnického svazu v Domě umění, představil mi předseda Kontrastu Ruda Prokop na chodbě jednoho z budoucích členů naší tvůrčí skupiny, architekta Evžena Tošenovského.

Během rozhovoru se mě zeptali, zda bych byl ochoten odejít ze zaměstnání v Parku kultury a oddechu a nastoupit jako výtvarník na Útvar hlavního architekta města Ostravy do oddělení plánování, vedeného právě ing. Tošenovským. Tuto nabídku jsem uvítal. V Parku kultury a oddechu jsem totiž „povýšil" a místo grafické dílny jsem seděl v kanceláři jako vedoucí propagace. Mým hlavním úkolem už nebylo vytvářet návrhy plakátů, ale hlídat, aby dobře fungoval předprodej vstupenek na naše podniky. Tato „drábovská" práce mne vůbec neuspokojovala. Proto jsme si s architektem Tošenovským ihned „plácli". – Mým úkolem na novém pracovišti bylo především zastupovat hlavního architekta Miloše Bartoně na všech schůzích výtvarných umělců, kam nešel. Tak se stalo, že jsem jej zastupoval jednu dobu hned v několika fondových komisích, mj. i v komisi pro výstavy na Černé louce, a také v celostátní komisi pro dodržování vládního nařízení č. 355/1965 Sb. o povinnosti investorů vyčlenit určité procento finančních nákladů na výtvarné umění. Splnění této povinnosti jsem sledoval při schvalování územního rozhodnutí. Při schvalování stavebního povolení jsem pak kontroloval, zda investor skutečně ony finance na výtvarné umění přidělil. Když pak Kontrast v roce 1966 prosadil v ostravské pobočce usnesení pořádat v Ostravě Mezinárodní sochařské sympozium prostorových forem, dostal jsem od Svazu za úkol podílet se i na práci celostátní sympozijní komise v Praze. (Tak jsem se v pražském Mánesu pravidelně setkával s Miloslavem Chlupáčem, Olbramem Zoubkem, Vladimírem Preclíkem a Zdeňkem Palcrem, ze Slovenska občas přijel Alexander Trizuljak.)

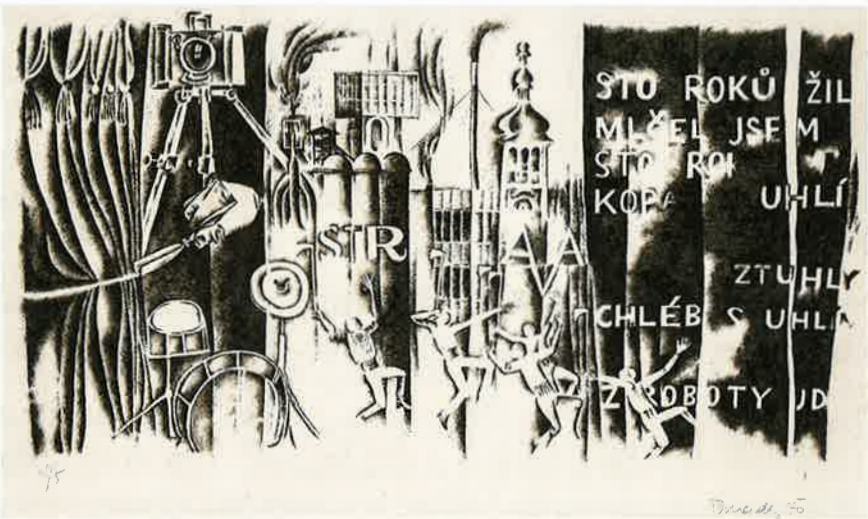

Ostrava, litografie pro Městský dům osvěty Ostrava, 1970, 32 × 21 cm

Takže setkání s architektem Evženem Tošenovským bylo pro Vás od začátku šťastné...

S Evženem jsme si rozuměli, byl mužem vizí. Tehdejší byrokratický systém vlády jedné strany zavedl úplně ve všem, tedy i v tak náročném a navýsost odborném oboru jako je plánování rozvoje měst, prakticky právo veta, které mohli kdykoliv a bez udání důvodů uplatnit neodborníci – funkcionáři Komunistické strany. A to na všech úrovních – ve městě, na okrese i na kraji. Oceňoval jsem proto po celou dobu svého zaměstnání „pod Tošákem", že stále znova a znova vymýšlel, kreslil, přednášel návrhy, vysvětloval, přemlouval je... Domnívám se, že se z Evženových návrhů přece jen něco v Ostravě uskutečnilo, ačkoli většinou až po jeho smrti. – A ještě jedna příhoda k Evženovu občanskému profilu: V roce 1965 uspořádal Český fond výtvarného umění v pražském Platýzu jednodenní prodejní akci pro výtvarníky do 35 let „Trh pod plachtou". Podmínkou účasti bylo, že každý autor musel stát u svých děl a nabízet je zájemcům. Podnik se vskutku vydařil, fondovskými prostory prošly za jediný den stovky lidí a já jsem tam prodal několik svých litografií. Každého kupujícího jsem se ze zájmu ptal na jméno, případně i povolání. Dodnes si tedy pamatuji, že jednu grafiku si koupil básník Petr Kabeš, jinou zase manželé Marie a Ludvík Vaculíkovi (uvedl se jako „redaktor LN"). O dva roky později (1967) byly reakcí Ústředního výboru Komunistické strany Československa na IV. sjezd československých spisovatelů *Literární noviny* zakázány a okamžitě rozpuštěna jejich redakce. V těchto vypjatých dnech mne můj šéf Evžen Tošenovský poslal za panem Vaculíkem do Prahy s nabídkou zaměstnání sociologa v Útvaru hlavního architekta v Ostravě. Ten byl nabídkou potěšen a viditelně i povzbuzen. S díky však odmítl s tím, že ví o někom potřebnějším, na něhož mi dal adresu.

Pokud se nepletu, byl Útvar hlavního architekta města Ostravy Vaší poslední pracovní štací v Ostravě. Je asi zbytečné se ptát, nicméně – jaké okolnosti k tomu vedly?

Odpověď je celkem prostá: Přijely tanky. Patřím k těm občanům, kterým sovětská okupace zcela rozvrátila dosavadní způsob bytí a zničila jim jejich záměry do budoucnosti. Protože jsem měl od roku 1965 celou řadu zajímavých i slušně honorovaných výtvarnických zakázek, rozhodli jsme se s mou ženou, že si pořídíme vlastní dům. Stali jsme se členy stavebního družstva v Ostravě-Výškovicích (ta řadovka stojí pouze pár set metrů od „mé" kašny před kinem Luna). Nelze ani zapomenout, že k našemu dobrému pocitu ze života vydatně přispělo i tzv. Pražské jaro, především naprosté utlumení dozorcovské šikany ze strany Komunistické strany.

V tomto režimu naprostého osvobození hrál významnou roli předseda Kontrastu Ruda Prokop. To on např. rozhodl, že při schvalování se už nebude konat nejdříve stranická schůze a teprve potom schůze výboru, která schválí, na čem se straníci před tím usnesli. Ruda rovněž vymyslel, že jsme do Kontrastu přijali za členy i některé literáty (např. Oldřicha Šuleře či Ivana Kubíčka). Dalo by se říci, že Kontrast byl v té nadějné době u všeho podstatného, co se v Ostravě dělo i na politické scéně. – Sotva dozněl rachot tanků, byl v Ostravě rázem konec s „obrodným procesem". Příznačné pro naše město bylo už i to, že zatímco snad v celé vlasti se představitelé měst a obcí odmítali jen setkat se sovětskými veliteli, ostravský primátor Josef Kempný se s nimi nejenže setkal, on jim dokonce nabídl kanceláře přímo v radnici. Ani naši soudruzi-výtvarníci, a tím myslím i architekty, kteří se v posledních dvou letech cítili odstrčeni a ukřivděni, rozhodně nezaháleli. Nehodlám ale tuto smutnou dobu nijak pitvat...

Madona, 1968, dřevo hruška, výška 68 cm

Jak tedy postihla Vás?

Během krátké doby Krajský výbor Komunistické strany Československa rozpustil výbor krajské pobočky Svazu a fondové komise byly obsazeny prověřenými soudruhy. Z té doby mi nejvíce utkvělo, že při jednom setkání se mne jeden z těch „nových pánů" zeptal, čím se teď budu živit, když mi výtvarnou činnost zakážou (jakož i všem členům Kontrastu pro naši „kontrarevoluční činnost"). Pamatuji si i svou odpověď tomuto „vládci", viditelně zpitému náhle nabytou absolutní mocí: „Budu se živit jako řidič náklaďáku." (Pamatuji si rovněž, že architekt Radim Ulmann byl rozhodnut dělat mi závozníka!) Sovětská okupace opravdu otočila kolo dějin zpět. Znovu nerozhodovala kvalita práce, ale stranický aparát a jím jmenovaní „místodržící". Kdykoliv se např. některý z architektů jen odvážil navrhnout na nějakou veřejnou zakázku člena Kontrastu, soudruzi se jen usmáli a rozhlédli se, kdo z nich se této práce ujme.

Faktický konec Kontrastu nastal v dubnu 1969, kdy po krátké nemoci zemřel v nemocnici na Fifejdách náš předseda Rudolf Prokop. Lékařská zpráva uváděla jako příčinu úmrtí infarkt, skutečnou příčinou byly podle mne ty tanky. – K mému odchodu z Ostravy přispělo kromě politické situace i moje pracovní angažování v Praze. V létě roku 1970 jsem vyhrál konkurz na místo spirituála na Husově fakultě, jejímž jsem byl absolventem. Konkurzu jsem se účastnil, protože jsem předpokládal, že ani moje zaměstnání na Útvaru soudruzi dlouho trpět nebudou. Tak se i stalo.

Úvodní list z cyklu grafik **Orbis pictus** vyšetřovaného Státní bezpečností, 1969, litografie, 23 × 31 cm

Můj dosavadní šéf Evžen Tošenovský mi někdy v prosinci 1970 šetrně sdělil, co jsem už od srpna 1968 musel čekat – od ledna už mne nesmějí zaměstnávat. Od úředníka na ministerstvu kultury jsem však v oněch dnech uslyšel totéž coby spirituál. Tak jsem se k 1. lednu 1971 stal výtvarníkem ve svobodném povolání. A protože jsem měl už několikerou zkušenost, že mi ostravská „velká" komise nepřidělí žádnou zakázku, rozhodl jsem se přestěhovat se do Prahy. Ta se mi zdála i za „normalizace" mnohem svobodnější než „rudá Ostrava". Doufal jsem, že s Ostravou, městem našich mladých let a mých výtvarnických začátků, už nebudu mít žádné nepříjemné zkušenosti. V tom jsem ovšem soudruhy silně podcenil.

Jak to myslíte? Jde o příhody související s Vašimi ostravskými realizacemi v 70. letech?

Ano, nešlo však o realizace v architektuře, ale o cyklus mých litografií *Orbis pictus*. Vytvořil jsem je ještě v době svého působení na Útvaru na podzim roku 1969. Jednalo se o pět listů vyjadřujících mé tehdejší pocity z naší vlasti po srpnu 1968. Podotýkám, že nebyly pojednány nijak prvoplánově, např. s tanky, zakrvácenou vlajkou apod. S objednávkou z Díla jsem zajel do opavské tiskárny a tam vytiskl od každého listu deset exemplářů, tedy žádnou masovou letákovou produkci. Z našeho oddělení na Útvaru odešel před časem sociolog Vladimír Vavrda, protože se stal šéfredaktorem jednoho ostravského deníku. Vladimírovi se moje grafiky vždy líbily, proto si do své pracovny tři „Orbisy" pověsil. Někdy počátkem roku 1971 mi zatelefonoval, že u něj v redakci byla Státní bezpečnost a ty tři grafiky si vzali s sebou. Zřejmě stále ještě „nakažen" pražským jarem jsem se okamžitě rozjel na krajskou správu Sboru národní bezpečnosti a chtěl mluvit s někým od tajné policie, kdo mi vysvětlí, co je s mými grafikami. (Dodnes je Vnitro nevrátilo!) Dovedli mne k důstojníkovi, který se představil jako Vogl (po listopadu 1989 se ukázalo, že to bylo jeho pravé jméno). Ten mne zpovídal, kde jsem ty listy tiskl, kolik jsem jich vydal a s jakým záměrem. Sdělil mi, že jsem na jednom listě nakreslil významného socialistického politika – Waltera Ulbrichta – jak se divně usmívá, jakoby nám chtěl ukázat, jak nám to natřel v srpnu 1968. Oponoval jsem tím, že tento pán mě opravdu ani ve snu nenapadl a navíc, ten úsměv onoho zpodobněného muže nijak neznehodnocuje, natož aby jej urážel, či dokonce zesměšňoval. Snažil jsem se vyslýchajícímu vyvrátit i další jeho námitky. Co se s největší pravděpodobností dělo po mém odchodu z budovy Státní bezpečnosti, jsem mohl odhadnout až po listopadu 1989, když jsem si mohl v pardubickém depozitáři Archivu ministerstva vnitra okopírovat spis Státní bezpečnosti číslo 13273. Číslo signálního svazku mělo věru velmi zajímavý název – *Kontrasty*.

Co jste se ze spisu dověděl?

Je myslím zajímavé po tolika letech číst následující estébácké informace: *Byl rovněž ve styku se spisovatelem Ludvíkem VACULÍKEM. Bylo zjištěno, že v redakci Ostravského večerníku se nalézají litografické listy od ČMERDY s výjevy politicko-provokačního charakteru. Laickým zhodnocením redaktorů Ostravského večerníku Otto ZÁBRANSKÉHO a Jiřího UHRA se jednalo o litografie, které byly zaměřeny k 21. srpnu 1968 proti vstupu spojeneckých vojsk do ČSSR. Odborné prozkoumání cyklu obrazů provedl pracovník MěV KSČ Ostrava s. VEJVODA a akademický malíř Otto HOLAS. Jejich slovními posudky bylo potvrzeno, že se jedná o výjevy politicko-provokačního charakteru. Cyklus pěti litografických listů byl předán MěV KSČ v Ostravě k posouzení politicko-umělecké komisi a k vypracování posudku. Komise byla ve složení: Stanislav ŠICH, ředitel Galerie umění v Ostravě, Karel ŠTĚTKÁŘ, akademický malíř a předseda Výtvarných umělců v Ostravě, Ladislav BRUMEK. Byl vypracován následující závěr: „Způsob, kterým ČMERDA řeší téma v cyklu litografických listů, demonstruje jeho přístup k současné společnosti, nepochopení základních tendencí a potřeb jejího socialistického vývoje a navazuje tím i na asociace k současnému společenskému zřízení. Cyklus litografických listů je naprosto nevhodný k veřejnému uplatnění.“* Estébácký text pokračuje: *Dalším šetřením v Českém fondu výtvarných umění, podnik DÍLO Ostrava, a v Moravských tiskařských závodech v Opavě byla zdokumentována kriminálně trestná činnost ČMERDY.* – Co se dělo po tomto hrůzně vyznívajícím závěru Státní bezpečnosti? Vedoucí ostravského Díla Jiří Ersepke změnil dosavadní způsob vydávání objednávek pro výtvarníky. Rozhodl, že propříště vypíše objednávku pouze pro grafiky předem prověřené fondovou komisí, tedy už žádnou volnou tvorbu. Jen z doslechu vím, jaký byl osud trestního podání Státní bezpečnosti u prokurátora. Ten si dal ukázat ony moje grafiky a návrh trestního oznámení zamítl s odůvodněním, že různost vkusu není zatím trestná („normalizace“ se teprve rozbíhala). – Už se asi nezjistí, kdo akci proti Kontrastu vymyslel. Pochybuji, že začala ve vyšetřovnách ostravské Státní bezpečnosti. Faktem zůstane, že po roce 1968 z Ostravy odešli sochař Ruda Valenta do Anglie, jevištní výtvarník Luboš Hrůza do Skandinávie, architekt Jarek Kocur do Rakous, sochař Jiří Babíček, grafik Eda Ovčáček, architekt Jan Palkovský, scénograf Ota Schindler a já do Prahy. Tvůrčí skupina Kontrast přestala prakticky existovat.

Muž sedmi hvězd, akryl,
1998, 125 × 90 cm

Recenzovali:

Mgr. Jana Kořínková, Ph.D. (Fakulta výtvarných umění, Vysoké učení technické v Brně)

doc. PhDr. Michal Tokár, PhD. (Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove)

Kniha byla realizována s finanční podporou Statutárního města Ostravy a darů Lumíra Čmerdy a Ateliéru Simona.

CENTRUM
REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ

OSTRAVA!!!

Jako frontispice použita ilustrace písmene Ř pro knihu Praha A–Ω („Řemesla a umění v Národní galerii v ulici Řásnovka"), kde Lumír Čmerda zobrazil sám sebe při práci s dřevem, 1988, perokresba

© Jakub Ivánek, Svatava Urbanová, 2017

© Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2017

© Foto Jiří Žižka, 2017

© Grafická úprava Václav Štěpán, 2017

ISBN 978-8-7464-935-6